

воєнних дій в Україні підрастаюче маленьке покоління зростало гідними українцями, стали славними громадянами та патріотами своєї країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т., - Київ: Рад.шк., 1977.

3. Вікіпедія. Мнемотехніка це -.....

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0>

Ксьондзик Людмила,

вчитель початкових класів

Хмельницького навчально-виховного комплексу №2

Шляхи формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти

У статті акцентується увага на важливості формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти. Визначено шляхи формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти (урочна і позаурочна діяльність, розвиток учнівського самоврядування, особистий приклад вчителя). Описано власний педагогічний досвід формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: компетентність, громадянська компетентність, початкова школа, здобувачі початкової освіти, шляхи формування громадянської компетентності, учнівське самоврядування, критерії сформованості громадянської компетентності.

Keywords: competence, civic competence, primary school, students of primary education, ways of forming civic competence, student self-government, criteria for the formation of civic competence.

Зміни в духовному житті й ціннісних орієнтацій українського народу, відновлення нації, інтеграція України в європейську спільноту зумовлюють необхідність посилення уваги проблемі формування громадянської компетентності підрастаючого покоління.

Для України, як поліетнічної держави, формування громадянської компетентності покликане сприяти зміцненню її соборності, яка є серцевиною української національної ідеї. Саме на ґрунті демократичних цінностей, справедливості, рівності, толерантного ставлення до оточуючих можливе об'єднання різних етносів і регіонів України з метою збереження суверенності держави та забезпечення мирного життя в країні.

Проблема формування громадянської компетентності здобувачів загальної середньої освіти не є новою, про це свідчить аналіз державних документів про освіту:

- Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996 р.),
- Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000 р.),
- Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2001 р.),
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015 р.),
- Концепція Нової української школи (2016 р.),
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.).

Однак останні виклики – російсько-українська війна та її причини загострили цю проблему.

Сьогодні важливо навчити здобувача освіти ідентифікувати себе як громадянина України, сформувані у нього громадянсько активні, соціально значущі якості, які він зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів свого рідного краю, народу та Батьківщини.

У структурі загальної середньої освіти особливе місце належить початковій школі. Глибинний зміст самої назви «початкова школа», «школа першого ступеня» зумовлює виняткову роль цієї ланки і особливу відповідальність педагогів за якість її результатів. Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, протягом чотирьох років в умовах цілеспрямованого навчання та виховання забезпечує формування необхідних ключових компетентностей, серед яких виокремлюємо громадянську компетентність.

Під компетентністю ми розуміємо систему знань, умінь та якостей, що дає змогу здобувачу освіти ефективно здійснювати діяльність (в тому числі і навчальну), успішно взаємодіяти з іншими людьми в соціальному контексті. Це не результат накопичення нормативно визначених знань і умінь, а це здатність до практичної діяльності.

У Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) зазначено, що «громадянська компетентність пов'язана з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України» [2].

Формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти має здійснюватися із врахуванням їхніх вікових особливостей, серед яких виділяємо

- усвідомлення дитиною своєї індивідуальності;
- прагнення утвердитись серед однолітків і дорослих;
- високий рівень пізнавальної активності;
- зміна виду провідної діяльності (ігрова-навчальна);
- прагнення до активної практичної діяльності;
- формування самооцінки;
- домагання щодо визнання з боку дорослих;
- посилений інтерес до навколишнього світу та ін. [1, с. 95-98; 5, с. 39].

Формування громадянської компетентності передбачає систематичну підготовку дитини до суспільного життя в умовах демократії, результатом якої є готовність особистості брати участь у суспільному житті країни, володіння нею громадянськими цінностями та якостями.

О. Савченко зазначала, що цілі громадянського виховання молодших школярів реалізуються на засадах системного підходу шляхом застосування демократичних, гуманних методів та форм організації співпраці дітей та дорослих в урочній і позаурочній діяльності; розширення зв'язків дітей із соціумом, залучення їх до участі в роботі дитячих громадських організаціях та проектах, що сприятиме набуттю позитивного індивідуального досвіду взаємодії в колективі; досягнення єдності вимог школи й родини в громадському вихованні дітей [4, с. 147].

Аналіз власного педагогічного досвіду допоміг дійти висновку, що формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти можливо здійснювати як в урочній, так і позаурочний час.

В урочний час громадянська компетентність може формуватися через вивчення різних освітніх галузей, що визначені в Державному стандарті початкової освіти:

- мовно-літературна (українська мова та література, мови та літератури відповідних корінних народів і національних меншин, іншомовна освіта),
 - математична,
 - природнича,
 - технологічна,
 - інформатична,
 - соціальна і здоров'язбережувальна,
 - громадянська та історична,
 - мистецька,
 - фізкультурна [2].

Ми в своїй діяльності при вивченні всіх освітніх галузей початкової школи використовуємо засоби української етнопедагогіки (народні легенди, казки, пісні, прислів'я, приказки тощо), історичні факти про минуле нашого народу та регіону та проектну діяльність. До прикладу, учні 3-4 класів успішно готують проекти на тему: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька Батьківщина». Для створення таких проектів діти використовують знання з різних навчальних предметів, що викладаються в початковій школі.

При вивченні мовно-літературної освітньої галузі важливим є усвідомлення дітьми необхідності оволодіння українською мовою, розуміння її краси та унікальності. Тому значну увагу приділяємо формуванню позитивного ставлення до української мови та літератури.

При вивченні мистецької галузі формування основ національної культури здійснюємо за допомогою засобів народно-прикладного мистецтва. Для цього використовуємо такі методи та форми роботи, як зустрічі з народними умільцями, розповіді про різні види декоративно-прикладного мистецтва з демонстрацією виробів, навчання основам деяких мистецтв та заохочення відтворення вражень у художньо-творчій діяльності учнів.

Найбільше можливостей для формування громадянської компетентності має громадянська та історична освітня галузь, у процесі вивчення якої здобувачі початкової освіти усвідомлюють переваги демократичного суспільства. Діти знайомляться з демократичними цінностями та навчаються дотримуватися їх в різних життєвих ситуаціях.

У позаурочній діяльності використовуємо такі форми виховання, як ранкові зустрічі, на яких обговорюємо народні традиції, державні і народні символи, навчаємося радіти успіхам інших та підтримувати товаришів в складних життєвих ситуаціях; ігри-мандрівки по рідному краю; ситуаційно-рольові ігри (пропонуються ситуації з реального життя, наприклад, дитина ламає дерево, який ти посадив з батьками, твої дії); екскурсії та походи (краєзнавчі, на підприємства, по історичних місцях, в природу тощо); зустрічі з цікавими людьми (волонтерами, учасниками бойових дій, героями війни та праці, народними умільцями тощо); майстер-класи за участю дітей та батьків з виготовлення подарунків для бійців Збройних сил України; свята (сімейні, народні, релігійні, державні); конкурси (конкурс на кращого знавця народної пісні «Пісня – душа народу»); вікторини («Моя Україна», «Мое місто»); добродійні акції («Допоможи дитині, яка знаходиться в скрутній ситуації»), трудові десанти («Я люблю свій клас», «Моя школа – найкраща»); козацькі забави; театральні вистави («Івасик-Телесик», «Котигорошко»); надання допомоги людям похилого віку, дітям-сиротам; виготовлення «Родинного альбому», карт «Пам'ятні куточки міста», календаря «Видатні дати міста, країни» та ін.

У першому класі мають переважати ігрові форми виховної роботи: народні рухливі ігри, ігри, пов'язані із традиціями і звичаями українського народу тощо. А ось учні 3-4 класів охоче беруть участь у диспутах, основне призначення яких тренування розуміння і уміння обговорювати суспільно-значимі проблеми. Наприклад, «Що необхідно роботи для того, щоб наш клас був дружнім?», «Чи потрібен мені здоровий спосіб життя?», «Чи можу я принести користь природі?» та ін.

До шляхів формування громадянської компетентності відносимо і розвиток учнівського самоврядування, під яким розуміємо таку організацію життя дитячого колективу, коли кожен його член відчуває себе активним і відповідальним учасником. Це коли і вихованець, і вчитель беруть участь у колективному плануванні, організаційній діяльності та підведенні підсумків. Головним завданням учнівського самоврядування вбачаємо формування і розвиток соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією. Основними умовами ефективного розвитку самоврядування є варіативність і свобода вибору діяльності учнів у позаурочний час; творче співробітництво і партнерство вчителів та здобувачів освіти.

Велику увагу ми приділяємо створенню активу класу, який є постійно діючим органом самоврядування. Важливо не тільки придумати захоплюючі для дітей назви доручень (наприклад, президент класу, його заступник, міністр освіти, міністр здоров'я, міністр культури, міністр екології, міністр праці та ін.), але й навчити учнів добре їх виконувати. Тому

ми постійно інструктуємо, детально роз'яснюємо дітям, які обов'язки лежать на кожному з членів активу і як їх необхідно виконувати. Також важливе значення має практична допомога вчителя в роботі активу та підтримка авторитету активістів в очах учнів класу.

Також ми практикуємо періодичне проведення зборів класу (ми їх називаємо наради), що є вищим орган учнівського самоуправління. Учнівські збори класу можуть стосуватися найрізноманітніших аспектів життя учнівського колективу. Найчастіше ми їх присвячуємо питанням повсякденного життя: підготовці до культурно-масового заходу (свято, екскурсія, похід, благодійна акція та ін.), підсумкам навчальних занять за семестр або рік, вибір активу класу та ін. Результатом його роботи є конкретні рішення, які спрямовані на позитивні зміни в колективі.

Ми навчаємо дітей демократичному порядку проведення зборів: умінню слухати своїх товаришів, просити слово, брати участь в обговоренні питань, виробленню колективних рішень та голосуванню за їх прийняття. Вважаємо, що така робота готує учнів до демократичного вирішення суспільних проблем.

Для того, щоб правильно спроекувати, організувати та оцінити роботу по формуванню громадянської компетентності здобувачів початкової освіти, важливо керуватися критеріями сформованості такої компетентності. Під такими критеріями ми розуміємо ознаки, на основі яких здійснюється оцінка рівня сформованості громадянської компетентності здобувачів початкової освіти. Нам імпонують критерії, що визначені в працях С. Якименко та І. Щербак:

1. Пізнавальний (наявність уявлень про неповторність кожної людини, неприпустимість заподіяння будь якої шкоди собі й іншим; уявлення про культуру взаємин людей у сім'ї, школі, на вулиці; уявлення про найпростіші права й обов'язки людини; знання основних державних та народних символів).

2. Емоційний (розуміння значення добрих взаємин, їх переваги над конфліктами, сутності дружелюбності, милосердя, відповідальності; здатність наводити й оцінювати приклади позитивного й негативного ставлення до старших і молодших).

3. Поведінковий (прагнення до вироблення громадянських якостей особистості; виявлення їх у поведінці та міжособистісному спілкуванні; культурне поведіння в суспільстві; бережливе ставлення до пам'яток культури, народного мистецтва природи; виявлення в поведінці турботи про довкілля, культурну спадщину, турботи [5, с. 47-48].

Визначальну роль в освітньому процесі відіграє і сам учитель, оскільки для здобувачів початкової освіти він є прикладом для наслідування. Думки, поведінка, оцінки улюбленого вчителя є еталоном у ставленні здобувачів початкової освіти до людей, їхніх вчинків, явищ дійсності.

В Професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста) (2020 р.) зазначається, що вчитель теж має володіти громадянською компетентністю, під якою розуміється «здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізовувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку» [3].

Отже, формування громадянської компетентності здобувачів початкової освіти – це важливе завдання вчителя сучасної початкової школи, яке може здійснюватися різними шляхами. Серед них ми виділяємо урочну діяльність (у процесі вивчення освітніх галузей початкової школи), позаурочну діяльність (використання різноманітних форм позаурочної діяльності), розвиток учнівського самоврядування та особистий приклад учителя.

Педагог має добре орієнтуватися в сутності громадянської компетентності здобувачів початкової освіти, вибирати доцільний зміст, методи, форми урочної та позаурочної діяльності. Для підвищення результативності своєї роботи вчитель повинен керуватися критеріями сформованості громадянської компетентності здобувачів початкової освіти, а також працювати над вдосконаленням своїх суспільно-значимих якостей.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
2. Державний стандарт початкової освіти: прийнятий 21.02.2018 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 10.04.2023).
3. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20>. (дата звернення: 15.04.2023).
4. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах: посіб. для вчителя. Київ: Магістр-S, 1997. 256 с.
5. Якименко С. І., Щербак І. В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 240 с.

Ліскович Олена,
завідувач кафедри
теорії й методики природничо-математичної освіти
та інформаційних технологій
Миколаївського ОІППО,
кандидат педагогічних наук

Формування громадянської компетентності учнів у контексті викладання фізики

Пріоритетним підходом у сучасній освіті визначено компетентнісний, що передбачає формування в учнів інтегрованих особистісних якостей – компетентностей. Концепція Нової української школи визначає десять ключових компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності людини, серед яких соціальна та громадянська, що передбачають: усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття [1].

Фізика, як навчальний предмет, має потенціал для формування всіх ключових компетентностей, що конкретизовано в пояснювальній записці до чинної навчальної програми через уміння та ставлення, які є індикаторами сформованості означених компетентностей.

Широкомасштабна агресія росіян проти українського народу актуалізувала питання національно-патріотичного виховання, показала важливу роль громад у розвитку країни, необхідність виховання нового типу громадянина, здатного брати участь у вирішенні суспільно значимих завдань своєї громади та країни. Саме тому проблема формування громадянської компетентності учнів є актуальною, і має бути реалізована в освітньому процесі всіх шкільних предметів.

Сутність громадянської компетентності учня Нової української школи як готовності та здатності особистості активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції, визначає Т. Ремех. У структурі означеної компетентності виокремлено мотиваційний, ціннісний, когнітивний та операційно-поведінковий складники [3].

У своїх наукових розвідках ми використовуємо трикомпонентну структуру компетентності (когнітивний, діяльнісний, особистісний компоненти), яка відповідає структурі очікуваних результатів навчання в чинних програмах [2]. Порівняння цієї структури зі структурою, запропонованою Т. Ремех, дає підстави стверджувати, що вони є схожими, оскільки мотиваційний і ціннісний компоненти першої відповідають особистісному компоненту другої, а операційно-поведінковий компонент – діяльнісному.